

zuse

Momskontrol og EF- og spilleautomatsvindler,
elev i København, seglet og trykt papir og en nekrolog

Zise - Told- og Skattehistorisk Tidsskrift er medlemsblad for Told- og Skattehistorisk Selskab, stiftet den 24. oktober 1977. Bestyrelsens medlemmer er told- og skattedirektør Ole Kjær, København (formand), overarkivar, mag. art. Henrik Fode, Århus (næstformand), dr. phil. Ole Degn, Viborg (redaktør), fuldmægtig Gunnar Jakobsen, København (sekretær), specialkonsulent Kirsten Lekdorf, København (kasserer), fhv. regionschef Palle Castbak, Kalundborg, fhv. ekspeditionssekretær Aage E. Hansen, Kruså, kontorchef Henrik Ludolph, København og retschef Hans Jørgen Mortensen, Viborg.

Medlemskab af Told- og Skattehistorisk Selskab tegnes ved henvendelse til Told- og Skattehistorisk Selskab, Østbanegade 123, 2100 København Ø eller på www.zise.dk, hvortil adresseændringer også kan meddeles. Kontingentet andrager 60 kr. om året for enkeltmedlemmer, 500 kr. for institutioner og firmaer. Biblioteker kan tegne abonnement for 60 kr. Zise udkommer tre gange årligt, og hvert hefte indeholder ca. 40 sider.

Bidrag til Zise bedes sendt til redaktøren, dr. phil. Ole Degn, Mellemhøjen 11, 8800 Viborg, eller til sekretæren, fuldmægtig Gunnar Jakobsen, Told- og Skattehistorisk Selskab, Østbanegade 123, 2100 København Ø.

www.zise.dk

ISSN 001 05-8355
Tryk: Wadmann Grafisk A/S, Thisted

Momskontrol og EF- og spilleautomat-svindler, elev i København, trykt papir og en nekrolog

I dette nummer fortsætter Bent Andreassen sine erindringer om arbejdet som kontroltolder, med en række store sager om momsunddragelser og svindel i forbindelse med finansiering af kontrakter, omfattende EF-svindler med transport af oksekød og svindel i forbindelse med udlejning af spilleautomater.

Frode Bang er ny i Zise-sammenhæng. Han er af selskabets sekretær blevet overtalt til at skrive sine erindringer og har skrevet en længere beretning om sin lange tjeneste i toldvæsenet fra aspiranttiden 1957-58 til han gik på pension som 60-årig i 1994. Han er født i 1934 i Kvissel vest for Frederikshavn og

Frode Bang.

kom i 1949 til Hjørring, hvor han et års tid var kontorbud. Vi får i dette nummer begyndelsen af karrieren, hvor han efter militærtjeneste og et job i en kolonialvirksomhed søgte ind til toldvæsenet som toldpakhusbetjentaspirant og gjorde tjeneste i København 1957-58.

I rækken af artikler om skatter og skatteforhold i ældre tid fortæller Ole Degn denne gang om en opfindelse fra 1657, seglet eller trykt papir, dvs. stempelepapir, der indførtes som en foreløbig afgiftsindtægt som et bidrag til finansiering af krigen mod svenskerne, men hurtigt blev permanent og fortsat lever i bedste velgående.

Dernæst følger dr. phil. Anders Monrad Møllers nekrolog over Jens Lorentzen, der spillede en stor rolle for Zise og Told- og Skatthehistorisk Selskab, idet han har formgivet mange af selskabets bøger og har været med til at give Zise et løft for nogle år siden. Hans layout til Statens Arkivers og Told- og Skatthehistorisk Selskabs ellers noget nøgterne bog Toldarkiver før 1969. Vejledning og nøgle til toldarkiverne i landsarkiverne, der udkom i 1994, var så fin, at bogen af Forening for Boghaandværk blev udvalgt som værende blandt årets bedste bogarbejder og udstillet på Det kongelige Bibliotek og på bogmesserne i Frankfurt og Leipzig.

Til sidst bringes en anmeldelse af en

Toldarkiver før 1969

Vejledning og nøgle til toldarkiverne i landsarkiverne

Statens Arkiver & Told- og Skattemuseet

bog om fem havne på Sydfyn, Langeland og Ærø. Den smukt illustrerede bog må med sine skildringer af bl.a. toldbygninger og toldvæsenets aktivi-

teter i de gamle havneområder siges at ligge inden for Zises læsers interesseområde.

Billederne fra Told-Skat Museet er fremfundet af Bente Borg Sørensen.

Billedet på forsiden, foto Inge Degn 2005, viser Dansk Toldhistories fem bind og Told- og Skattemuseets Selskabs uniformsbog, med Jens Lorentzens layout. Jens Lorentzen beherskede den klassisk strenge stil, som det ses i toldhistorien, hvor det elegant slanke, men let konservative format signalerer, at her var tiden ikke til eksperimenter. Helt anderledes ses hans egen personlige udformning i omslaget til uniformsbogen med den afbalancerede typografi. Inde i bogen er brødteksten fordelt på to spalter, mens en smal tredje spalte bruges til tekster til de meget varierede, farverige illustrationer. Bøgerne kan i øvrigt stadig erhverves.

Momskontrol, EF-svindler og spilleautomater

Af en kontrollolders dagbog (4)

af Bent Andreassen

1972. Min første store momssag

Noget, der kom til at stå uudsletteligt for mig, var den første store momssag, hvor jeg stod for efterforskningen.

Det drejede sig om en handelsmand i Vendsyssel. Hans momsunddragelse var svær at efterforske. Momssagen blev efterhånden af mindre betydning, for som efterforskningen skred frem, blev jeg og min sektionsleder klar over, at den skade, momsunddragelsen forvoldte, ikke var så slem som den form for anden virksomhed, han drev. I stor udstrækning finansierede han kontrakter på grise. Det skete som en selvfølgelig sag, når han solgte smågrise til landmændene, men han finansierede også grise, som landmanden allerede var i besiddelse af.

Det var fortrinsvis landmænd, som var så fattige, at de ikke kunne gå til andre finansieringskilder og derfor blev tvunget ind i et afhængighedsforhold til den pågældende handelsmand. De blev økonomisk afhængige af handelsmanden, og de kunne på grund af kontraktforholdene ikke sælge grisene til anden side. De var fuldstændig afhængige af handelsmanden og hans prisfastsættelse. Det var kort og godt "hans" marked. Udsigterne for en fattig landmand var således: han måtte aftage sine smågrise fra handelsmanden.

Når grisene var så store, at de skulle leveres til slagteriet, foregik handelen gennem handelsmanden, fordi han havde kontrakt på grisene. Det rakte så vidt, at hvis en landmand i den situation ville sælge et kreatur, var han økonomisk så meget i lommen på handelsmanden, at også denne leverance fandt sted gennem ham. Landmanden kunne heller ikke i den situation vælge andre afsætningskanaler.

På afregningerne kunne jeg se, at handelsmanden kun beregnede sig en mindre kommission på 20 kr. for at formidle handelen på kvægtorvet i Ålborg. Beløbet på 20 kr. var også det beløb, hans kunder kunne se på afregningen. Da jeg gik nærmere ind i enkelthandlerne, opdagede jeg, at handelsmanden snød landmændene groft.

Det foregik på den måde, at han slet ikke afregnede den opnåede pris til landmanden. Det skete ved, at han enten snød med vægtsedlerne fra kvægtorvet eller ved simpelthen at afregne selv førsteklasses kreaturer efter den laveste pris, der blev noteret den pågældende dag på kvægtorvet. Landmændene havde nemlig kun den indsigt, de kunne få gennem avisernes markedsnoteringer om afregningspriserne den pågældende dag på kvægtorvet. Typisk for handelsmandens prisfastsættelse var, at alle hans kunder fik afregning efter den bil-

ligste afregningspris den pågældende markedsdag. Derved opnåede han en stor skjult kommission, som ofte kunne være flere hundrede kroner pr. kreatur.

Jeg og min sektionsleder forhørte os hos politiet, men de var betænkelige ved at kalde dette for bedrageri. De var ligesom os af den opfattelse, at det var noget svineri, men de var ikke overbeviste om, at en sigtelse for bedrageri kunne holde.

Der kom en rimelig moms- og skattesag ud af det.

Det deprimerende ved denne sag var, at jeg i løbet af efterforskningen besøgte en del fattige landmænd, der drev små husmandsbrug i Vildmosen. Brug, som var udstykket fra Vildmosen som statsgårde. Det kom til at stå uudsletteligt for mig, hvorledes jeg en regnfuld dag kørte ind på en gårdsplads i Vildmosen; trådte ud af bilen og gik i mudder til anklerne. Det ældste barn af seks kom mig til undsætning med et par gummistøvler. Inde i ejendommens stuehus blev jeg budt på kaffe og hjemmebagt franskrød. De var fattige, men gæstfrie. Jeg tænkte på, om de seks børn var den næste generations tabere. Det blev jeg dog overbevist om, at de nok ikke blev, for det var tydeligt, at de blev holdt til ilden, både hvad angik skolegang og som medhjælpende børn på landbrugs-ejendommen.

Jeg gennemgik momsregnskabet. Det var ført sirligt og så rigtigt som muligt! På daværende tidspunkt fik landmændene, der købte dyr på landbrugsauktionerne i Nordjylland, udstedt et købsbilag, når de fik leveret et købt dyr på auktionen, og et ligelydende eksemplar fra auktionens bankforbindelse, når de havde betalt for det pågældende dyr.

Det var hustruen, der førte regnskabet, alene af den grund, at mandens fingre var helt krogede af slid og gigt.

Hun var, af førnævnte grund, uforvarende kommet til at føre nogle af bilagene to gange som købsmoms. For første og eneste gang i min tid i toldvæsenet og senere Told og Skat "overså" jeg fejl. Det havde jeg det helt godt med, da jeg kørte derfra. Jeg havde nemlig også af bilagene set, at familien økonomisk var helt i handelsmandens vold i kraft af kontraktforholdene.

1972. En barsk tid for de mindre landbrugere

Det var på det tidspunkt, man af og til kunne læse i det daværende lokale dagblad, Vendsyssel Tidende, at en landmand ved retten i Hjørring eller Brønderslev var blevet dømt for overtrædelse af straffeloven for at have solgt kontraktgrise. Eller man kunne læse, at en landmand måtte gå fra sin ejendom, fordi han havde misligholdt et høstpantebrev. Eller han havde hængt sig i laden, fordi han ikke kunne se en vej ud af det økonomiske uføre.

Dengang var der langt til Nordisk Fjer, PFA, selskabstømninger, karruselsvindel med moms.

I sagen mod handelsmanden anvendte vi fragtrekningerne udstedt til handelsmanden som udgangspunkt for at udfærdige beregninger over den udeholdte omsætning. Disse fragtrekninger var nemlig efter et krav fra handelsmanden selv til hans faste vognmand meget specificerede. Det var vores held,

fordi vi ved hjælp af disse specificerede fragtgregninger kunne koble handelsmandens køb og salg sammen og derved nøje fastslå hans rigtige fortjeneste og de foretagne momsunddragelser.

Eksempelvis var en fragtgregning dateret den 21. august 1970 anvendelig til to ting, nemlig dels til at konstatere et udeholdt salg fra momsregnskabet på en handel omhandlende 67 grise, dels til at konstatere handelsmandens rigtige avance i de enkelte handler. Jeg kunne ved hjælp af den specificerede fragtgregning påvise, at der på denne dag var fragtet 379 grise fra markedet i Ålborg til syv forskellige landmænd. Det vil sige, at handelsmanden havde købt 379 grise den pågældende dag, hvilket der også fandtes købsbilag på.

Ved hjælp af købsbilagene og fragtafregningen kunne vi påvise, at det netop var de grise, købt til netop de priser, der var solgt til netop disse salgspriser. Efterfølgende undgik vi derfor en diskussion med handelsmandens advokat og revisor om, at det var nogle grise, han havde købt ekstraordinært billigt og solgt ekstraordinært godt. Kort sagt, vi kunne ved hjælp af de specificerede fragtafregninger fra vognmanden ”øremærke” købs- og salgsbilag, skabe sammenhæng mellem transaktionerne og fastlægge handelssædvanerne.

Der fandtes den pågældende dag kun salgsbilag for 312 grise. Da der imidlertid var købt 379 grise, var der således 67 grise, hvorpå der ikke fandtes salgsbilag!

Disse 67 grise var leveret på en kontrakt på netop disse 67 grise til én landmand. Hos denne landmand fandt vi dokumentationen for, at de 67 grise var handlet uden udstedelse af momsbilag!

Det blev bekræftet af køber, at der var tale om et reelt køb og ikke finansiering af egne grise. Desuden bekræftede købers revisor, at man havde fratrukket købsmomsen i henhold til kontrakten.

Disse grise havde køber selv fragtet, og derfor var der intet fragtbilag. Da vi foreholdt handelsmanden differencen på de 67 grise indrømmede han, at han havde solgt dem uden at føre dem i sit momsregnskab.

Kontrollen var lidt af et pillearbejde. Sagen endte med, at der blev foretaget en skønsmæssig ansættelse af handelsmandens momstilsvær. Det var første gang, jeg var med til det. Det skete under et møde, hvor distriktstoldchefen var mødeleder og med deltagelse af handelsmanden og dennes advokat. Handelsmanden accepterede den skønsmæssige ansættelse efter at have rådført sig med sin advokat.

Min interesse for kontrol var blevet yderligere vakt.

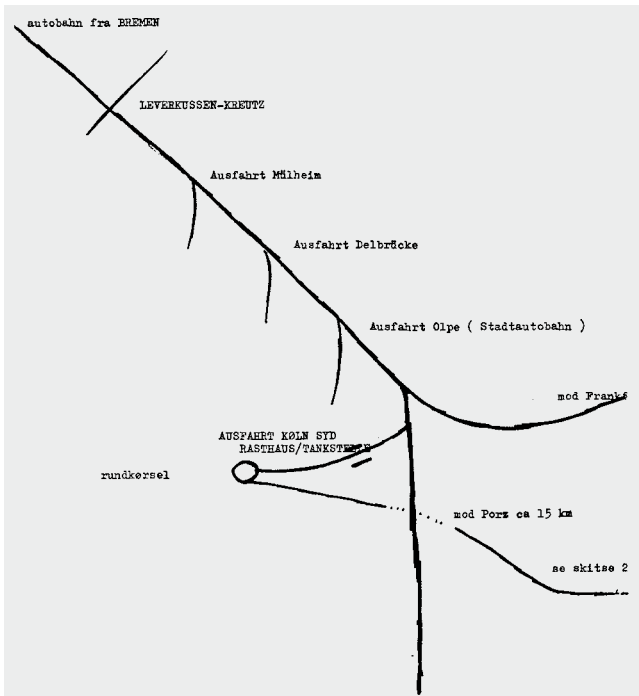
1975. “EF-svindler til 20 mio. kr. med transport af oksekød”

Dette var overskriften i Vendsyssel Tidende søndag den 13. juli 1975.

Bag overskriften dækkede sig følgende spændende kontrolsag. Det var den første sag, jeg deltog i vedrørende svindel med EU-midler. Det skulle ikke blive den sidste.

En dejlig solskinsrig forårsdag i 1975 var der pludselig en langturschauffør, ansat hos et stort transportfirma i Skagen, der telefonisk rettede henvendelse til mig, medens jeg gjorde tjeneste i

*Kortskitse med
autobanen fra Bremen
mod Porz am Rhein.*

FEOGA-kontrollen ved Frederikshavn Distriktstoldkammer. Langturschaufføren forklarede, at han på nogle ture til Holland, Belgien og Tyskland havde været ude for et noget særpræget transportmønster. Han spurgte, om han ikke kunne komme til at tale med mig om det. Han turde ikke rette henvendelse til de hollandske, belgiske eller tyske myndigheder, selv om det var i disse lande, det mærkelige foregik. Han forklarede dette med, at han var bange for at blive arresteret.

Jeg og en kollega, Arne Schmidt, tog ned til en lille landsby syd for Ålborg, hvor chaufføren boede, og efter at vi havde lovet ham anonymitet, gav han os følgende forklaring: Han selv og en del andre danske vognmandskolleger havde haft nogle mærkelige transpor-

ter. De var så givtige for deres speditør, at de efter den udførte transport, som udgik fra Holland via en lille by i Belgien til den endelige destination i Tyskland, fik lov til at køre med tom bil hjem til Danmark. Det var lidt usædvanligt.

Hvad der var mere usædvanligt, var, at lasten af frossent oksekød, som de indladede på et frilager nær Schipol Airport i Holland, fragtede de til et mindre garageanlæg i byen Kuurne beliggende mellem de belgiske byer Swewegem og Kortrijk. Her læssede de oksekødet af. De fik derefter besked på at vente, og ventetiden fik de godt betalt, idet de kunne bruge, hvad de havde lyst til på en natklub i den nærliggende større by. De blev befordret til natklubben på standsmæssig vis af hustruen til en af de formodede bagmænd, og al deres fortæ-

ring blev betalt.

Næste morgen læssede de det samme oksekød på vognen igen. Blot var oksekødet nu pakket i nogle neutrale kartoner, således at det ikke fremgik, at det var af argentinsk oprindelse. De fragtede nu oksekødet til et mindre slagteri i Porz am Rhein, beliggende tæt ved autobanen mellem Bremen og Frankfurt. Derefter kørte de med tomme biler til Danmark for at afhente normale transporter af fisk.

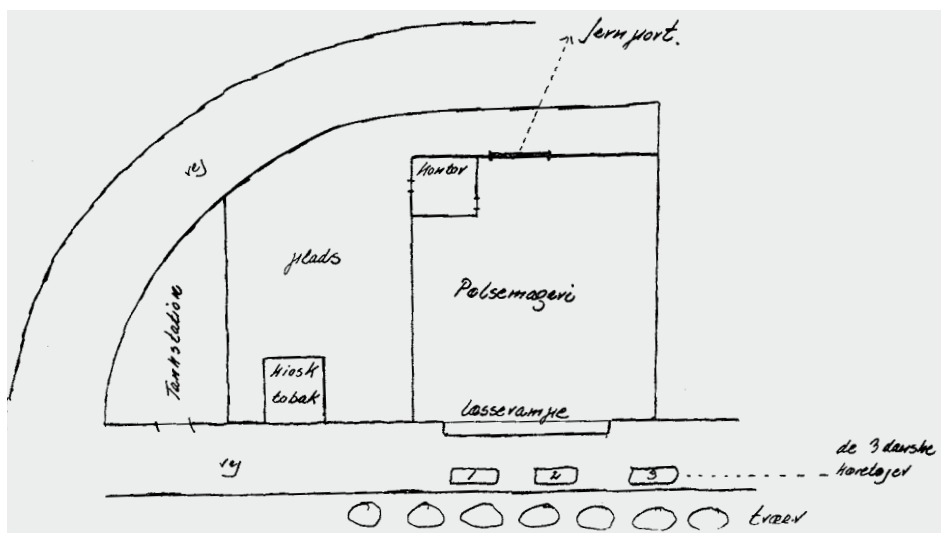
Den pågældende chauffør kunne huske alting så nøje, at vi var i stand til at udfærdige skitser visende: beliggenheden af et frilager for frysegods nær Schipol Airport i Holland, vejen til et bestemt garageanlæg i Kuurne nær Swevegem i Belgien, en skitse over godsets endelige bestemmelsessted, et pølsemageri i Porz am Rhein nær Köln, en skitse over pølsemageriets nøjagtige beliggenhed i Porz am Rhein samt en nøjagtig skitse over pølsemageriets indretning

med aflæsningsramper, kontorer mv.

Disse oplysninger kombineret med andre oplysninger gav anledning til, at de belgiske og tyske toldmyndigheder kunne optrælle en international bande.

Det hedder i en officiel beskrivelse af sagen:

“De danske undersøgelser har primært haft det sigte gennem eftersyn i de berørte vognmandsfirmaer og ved afhøring af chauffører at søge fastslået, hvor den faktiske aflæsning af oksekødet havde fundet sted. Det viste sig hurtigt, at de omhandlede forsendelser dels var aflæsset i et slagteri i den tyske by Porz am Rhein, dels i Kuurne, Kortrijk, Belgien, i lokaler tilhørende et speditionsfirma. Resultatet af undersøgelserne blev straks per telex tilstillet toldeftersøgningstjenesten i Bremen og Antwerpen, og det var hovedsagelig denne hurtige indsats, der gjorde det muligt for de belgiske og tyske myndigheder at opnå afgørende resultater i kontrolak-

Kortskitse med området ved pølsemageriet i Porz am Rhein.

tionens første fase.”

Videre i beskrivelsen hedder det:

“På grundlag af foreliggende bilag og afhøring af chauffører var der grund til at formode, at argentinsk oksekød var forsendt fra London, angivet som slagteaffald. Gennem den engelske toldeftersøgningstjenestes undersøgelser er det nu fastslået, at Angelo Casfikis i nævnte tidsrum har leveret Klaus Pieper i alt 70 forsendelser bestående af toldberigtiget oksekød, der er af argentinsk oprindelse, men som i ledsagende T3 angivelser er angivet som slagteaffald af irsk oprindelse, tx “irish tongues”. Angelo Casfikis har skaffet sig originale blanketter til irske sundhedscertifikater, og de ledsagende certifikater er i alle tilfælde udfærdiget af firmaet A C Meat.”

De samlede uddragelser beløb sig til i alt 40 mio. kr. Det var mange penge dengang.

Det viste sig i øvrigt, at de danske chauffører havde ret i deres antagelse om, at de ville være blevet fængslet i Belgien, hvis de havde henvendt sig til toldmyndighederne der.

Det siger lidt om forskellen i efterforskningstraditionen i lande som Belgien og Danmark. En tradition, som er gældende begge steder den dag i dag. I Danmark sker det uhyre sjældent, at transportpersonale bliver anholdt og fængslet. Det skyldes efter min opfattelse, at de ofte ikke er vidende om, hvad de er med til. Dette gælder dog ikke chauffører, som deltager i smugleri af cigaretter, spiritus og for den sags skyld narko. Her ved alle, hvad det drejer sig om. Det er noget andet med kombinationen landbrugsvarer og EUs støtteordninger. Her er transportpersonalet

på herrens mark.

Viden om, hvad der egentlig foregår i disse sager, har kun de egentlige bagmænd.

1975. Håndtering af pressen.

I forbindelse med efterforskningen i denne sag blev jeg ringet op af en journalist fra “Vendsyssel Tidende”. Det skete en fredag eftermiddag. Journalisten spurgte, om det var korrekt, at vi foretog afhøringer af danske chauffører i forbindelse med en svigsag på EF-området. På daværende tidspunkt var jeg ikke vant til at håndtere pressen, og derfor svarede jeg i første omgang undvigende. Gled af på spørgsmålet, som det hedder.

Journalisten, som også dækkede det nordjyske område for BT, svarede, at med eller uden en kommentar fra distriktstoldkamrets side ville de bringe historien, stort opsat, førstkommande søndag. Jeg rådførte mig med min daværende chef, distriktstoldchef T.O. Nepper-Christensen, som sagde, at det måtte jeg klare på bedste måde, idet han ikke havde det store kendskab til EF-området. Det betragtede jeg som en anerkendelse.

Jeg ringede tilbage til journalisten og fik en aftale. Hvis han til sine artikler i Vendsyssel Tidende og BT fik nogle faktaoplysninger om reglerne på området: hvorledes reglerne eventuelt kunne omgås eller lignende, så ville han til gengæld dæmpe sin artikel og kun gengive chaufførernes oplysninger i brede vendinger og uden, at der i artiklerne ville

komme til at fremstå navne på personer, og uden at "gerningsstederne" blev anført med navne.

Det endte med, at journalisten skrev et udkast til sin artikel. Derefter konfererede han med mig ved at læse artiklen op i telefonen. Han havde holdt sin del af aftalen, og han fik så til gengæld lov til at citere mig i artiklen. Søndag blev artiklen bragt på forsiden af Vendsyssel Tidende og dagen efter igen i BTs mandagsudgave. Artiklen i Vendsyssel Tidende om søndagen blev citeret af Ritzau, og derfor blev den også bragt i samtlige radioaviser i løbet af søndagen. Dette koncept har jeg anvendt med held i senere sager.

1975. "Mistænkt bagmand taget med 2 mill. kr. under dynen"

Dette var overskriften i Ekstrabladet tirsdag den 16. september 1975 og som sædvanlig var overskriften i Ekstrabladet ikke rigtig. Der skulle have stået, at de 2 millioner kroner blev fundet under sengen!

Jeg blev ved den lejlighed fascineret af tal og især deres sammenhæng, og jeg fandt ud af, at dette egentlig var kernen i megen kontrol og revision og ikke så meget "debit og kredit".

Der var en række tal, som jeg aldrig ville glemme. Ét af dem var tallet 532.

Frederikshavn Distriktstoldkammer moms kontrolafdeling, hvor jeg gjorde tjeneste, påbegyndte i foråret 1975 en kontrolundersøgelse af den samlede momsafregning hos restau-

ratører og cafeterier i Frederikshavn tolddistrikt. Under et kontrolbesøg hos en restauratør blev restauratørens samlede regnskabsmateriale, herunder også dagsopgørelser i kopi og kladdebilag, indsamlet og medbragt til kontrol på toldkammeret.

Under gennemgangen af det indsamlede materiale fandtes kladdebilag, der indicerede, at der ved tømning af spilleautomater i restauratørens lokaliteter blev foretaget en nedskrivning af spilleindtægten med 50 % før udfærdigelsen af de "officielle" tømningstilbud, som dannede grundlag for bogføringen hos såvel restauratøren som dennes automatudlejer. Der fandtes endvidere kladdebilag, som viste, at der var foretaget automat tømninger, som ikke var blevet registreret i regnskabet overhovedet, hverken hos restauratøren eller hos automatudlejeren. En analyse af sammenhængen mellem restaurationsomsætningen og spilleautomat omsætningen i restauranten indicerede ligesom de fundne kladdebilag, at spilleindtægten blev nedskrevet med 50 %.

Under et efterfølgende kontrolbesøg hos automatudlejeren, der havde automater opstillet hos 70 virksomheder fordelt over hele det nordlige Jylland, blev dennes regnskabsmateriale taget med til nærmere kontrol på toldkammeret. Hos en del restauratører blev der konstateret passiver, nemlig lån fra den pågældende udlejer til lejer, der ikke fandtes som aktiver i spilleautomatudlejers regnskab. Ved en kritisk gennemgang af bilagsmaterialet, som jeg foretog sammen med en kollega, Poul Jørgensen, fandtes flere karbonaftryk, bagsidenotater og gennemtryk, som vi fik tydeliggjort ved hjælp af skrålysfoto-

Opstilling med en simpel, men effektiv skrå-lyslampe. Fra Told-Skat Museets Samlinger.

grafering. Disse aftryk og notater indicerede, at der systematisk var foretaget nedskrivning af spilleindtægterne.

Der blev eksempelvis fundet et bilag vedrørende spilleindtægten på en nordjysk kro, dateret 12. august 1971. På bagsiden var der en udregning således: $856:2 = 428$. Ingen af disse tal havde relation til tallene på afregningen vedrørende kroen. Derimod kunne udregningen henføres til næste kunde på samme automattømmers rute, nemlig en nordjysk snackbar.

Det officielle tømningsbilag for den samme dag i snackbaren lød på 428 kr. med 50 % til lejer og udlejer, hver andel på 214 kr. Denne bagsideudregning indicerede, at spilleindtægten på snackbaren var nedskrevet med 50 %.

Poul Jørgensen og jeg indgik derefter i en arbejdsgruppe bestående af repræsentanter for Rigspolitechefens Rejsehold og det lokale kriminalpoliti og Frederikshavn Distriktstoldkammer, ligesom skattevæsenet blev informeret.

Efter en gennemgang af det foreliggende materiale kom arbejdsgruppen til den konklusion, at materialet kunne bære en retskendelse til ransagning hos Frederikshavnerrestaurantøren samt hos automatudlejer og dennes to ansatte,

som i bestemte ruter tømte automaterne. Man antog, at disse to ansatte i kraft af deres arbejde måtte have et indgående kendskab til, hvorledes afregningerne mellem automatudlejer og de pågældende restauratører foregik. Endvidere blev det aftalt, at sagen skulle opbygges på følgende elementer: materiale fundet ved ransagningerne, afhøringer af de anholdte og kasseeftersyn, nærmere bestemt kontroltømminger af samtlige de automater, som automatudlejer havde opstillet over hele det nordlige Jylland.

Fra Frederikshavn Distriktstoldkammers side anmodede vi politimesteren i Frederikshavn om bistand til at få foretaget anholdelser og ransagninger med henblik på at finde det interne sande regnskab over spilleindtægterne. Samtidig anmodede det daværende Statens Ligningsdirektorat, der havde haft lejlighed til at gennemgå materialet, om politiets medvirken til fremskaffelse af bevisligheder, idet der efter ligningsdirektoratets opfattelse var grundlag for en sigtelse mod automatudlejer for overtrædelse af skattekontrollovens paragraf 13, stk. 1. Der blev givet dommerkendelse til ransagning, beslaglæggelse og anholdelse. I den efterfølgende aktion deltog personale fra toldvæsen, skattevæsen og politi.

Under ransagningen hos automatudlejer den 15. september 1975 blev der fundet 1,9 mio. kroner i kontanter samt obligationer til en værdi af ca. 1,8 mio. kroner.

Kontanterne blev fundet under sengen i tre store sportstasker. Vi måtte tilkalde assistance fra distriktstoldkammer til at tælle pengene op. Obligationerne blev fundet i et klædeskab, og i første

omgang hæftede jeg mig ikke særligt ved dem. Jeg havde aldrig set en obligation før, og rent faktisk troede jeg, at der var tale om noget til et matadorspill!

Der blev endvidere fundet en kalenderbog med de specificerede spilleindtægtsbeløb for kalenderåret 1970. Automatudlejereren vedkendte sig under grundlovsforhøret kalenderbogen og erkendte, at den indeholdt hans andel af de rigtige indtægter fra udlejning af spilleautomater i 1970. Denne bog var således guld værd for os i den videre efterforskning, idet den på både udlejer- side og lejerside for et helt kalenderår viste de sande spilleautomatindtægter. Alle opgørelser i sagen mod udlejereren og senere mod lejerne kunne bygges op over optegnelserne i denne kalender- bog.

Automatudlejereren erkendte, at han for perioden 1. januar 1970 til 30. juni 1975 havde unddraget 756.322 kr. i moms, svarende til udeholdte spille- indtægter på ca. 5,1 mio. kroner. Et lignende beløb var unddraget af lejerne af spilleautomaterne. Det vil sige et samlet unddraget omsætningsbeløb på cirka 10 mio. kr. Efter at automatudlejereren og dennes revisor havde godkendt den

opgørelse, som jeg og Poul Jørgensen havde udarbejdet, blev momsbeløbet indbetalt af politiet af det beløb, der var blevet beslaglagt i forbindelse med ransagningen.

Sagen mod automatudlejereren blev af Direktoratet for Toldvæsenet tilstillet politimesteren i Frederikshavn med på- stand om fængselsstraf og tillægsbøde i henhold til straffelovens paragraf 50, stk. 2. Den såkaldte "vindesygepara- graf".

Kriminalretten i Frederikshavn afsag- de den 10. november 1975 dom i sagen. Automatudlejereren blev idømt fængsel i 2 år og 3 måneder og en tillægsbøde på 2 mio. kroner. Han blev endvidere tilpligtet at efterbetale 1,4 mio. kroner i skat.

Der blev efterfølgende, på basis af automatudlejerens tilståelse, foretaget undersøgelse hos 70 implicerede restau- ratører. I tilfælde, hvor restauratørerne ikke umiddelbart tilstod unddragel- serne, bistod kriminalpolitiet toldvæse- nets personale.

Bagsidenotaterne blev fundet, fordi de ansatte spilleautomattømmere nogle gange kom til at vende kalkerpapiret i regningsblokken forkert. Mere sædvan-

Kriminalassistent Dupont fra Frederikshavn krimi- nalpoliti ledede efterforsk- ningen i den store spille- automatbedragerisag, indtil Rigspolitiets Rejseholds bedrageriafdeling stødte til. Han skal her til at overræk- ke Bent Andreassen en check på 756.000 kr. i moms hidrørende fra sagen. Foto 1975 i privateje.

ligt var det, at bagsidenotaterne kun var synlige som svage aftegninger i afregningerne. Disse aftegninger kunne fremkaldes ved anvendelse af skrålys-fotografering. Dette sørgede politiets tekniske afdeling for, og de svage aftegninger fremstod som fotos, der senere blev anvendt i retten i forbindelse med opnåelse af ransagningskendelser og anholdelsesbeslutninger og senere i byret og landsret.

1975. Der er tal, jeg aldrig glemmer!

I forbindelse med denne sag er der en række tal i en bestemt talkonstruktion, som jeg aldrig glemmer. Tallene, eller rettere, den række af tal, jeg aldrig glemmer, fandt vi på et meget tidligt tidspunkt i efterforskningen på bagsiden af et omkostningsbilag i automatudlejerens officielle regnskabsmateriale, nemlig på bagsiden af en købsnota på to grammofonplader til en musicbox.

Købsnotaen, der var dateret 23. januar 1970, var udstedt af en musikforretning i Nørresundby og lød på 21,90 kr. På bilaget var der på forsiden med håndskrift af tømmeren noteret "Hals".

På bagsiden af bilaget er noteret:

764,-	382,-
<hr/>	<hr/>
532,-	150,0
- 22,-	<u>41,-</u>
<hr/>	
512,-	

Poul Jørgensen og jeg tydede notaterne således: Der havde været 764 kr. i auto-

maten til deling. Det vil sige 382 kr. til både udlejer og lejer. Den fulde automatindtægt var sikkert opgivet til 382 kr. med 191 kr. til hver. Tallene 150 og 41 var nemlig den pågældende tømmeres specielle måde at dividere med 2 på. Først det halve af 300 kr. lig med 150 kr. og derefter det halve af 82 kr. lig med 41 kr., svarende til i alt 191 kr.

Ifølge den under ransagningen hos automatudlejerens fundne kalenderbog for året 1970 havde tømmeren til sin arbejdsgiver, automatudlejerens, afregnet 512 kr., nemlig udlejerens andel af indtægten 532 kr. med fradrag af udgiften til de to grammofonplader på 21,90 kr. Dette beløb var blevet oprundet til 22 kr. Som en kuriositet var der på udregningen en regnefejl på 2 kr., idet det rigtige beløb var 510 kr.!

Det ledte efter en tids granskning frem til et tømningstilbud vedrørende et nordjysk cafeteria, udstedt den 25. februar 1970. Her var den totale spilleindtægt på 764 kr. nedskrevet til det halve, nemlig 382 kr. Hertil kom 150 kr., som ejers andel af indtægt fra musicboxen. Derfor de 532 kr., som er sammensat af 382 kr. fra spilleautomaten og 150 kr. fra musicboxen.

En anden lille kuriositet: udgiften til grammofonplader var udover at blive reduceret i den nedskrevne spilleindtægt desuden ført som udgiftsbilag i udlejerens regnskab.

Vi fandt et andet afregningsbilag, dateret 15. november 1974. På afregningen til indehaveren af et nordjysk hotel var automatudlejerens andel anført med 637 kr., fordelt med 312 kr. fra musicboxen og 325 kr. fra spilleautomaten. Hvis mønstret med en 50 procents nedskrivning af spilleindtæg-

ten i spilleautomaten var det samme i dette tilfælde, skulle automatudlejerens korrekte andel være: 312 kr. fra music-boxen og 650 kr. fra spilleautomaten, i alt 962 kr. Ejeren af hotellet havde udstedt en check netop på dette beløb til sig selv, derefter var checken endosseret to gange, først af hotelejerer selv, derefter af en frit opfundet person "Ole Christensen" og endelig af automatudlejerer, som havde fået checken i den sidste ende.

Det gav os smag på checkudskrivninger hos dem, der havde opstillet spilleautomater. Vel at mærke checks udstedt til enten "mig selv" eller "hævet til kassen". Den sidste postering virkede umiddelbart neutral. "Hævet til mig selv" blev specielt brugt i Københavnsområdet. Som en københavnsk restauratør udtrykte det:

"Hva fa`n! Noget privatforbrug skal vi jo alligevel have registreret i regnskabet, ellers kommer min revisor efter

mig!"

Jeg stiftede nemlig på daværende tidspunkt bekendtskab med moms kontrol i Københavnsområdet.

1977. Spilleautomatkontrol i Københavnsområdet.

På daværende tidspunkt var Poul Jørgensen og jeg simpelthen verdensmestre i spilleautomater og kontrol af spilleautomatindtægter. Rundt omkring begyndte lignende aktioner som dem i Nordjylland at finde sted. I Københavnsområdet gik det lidt trægt.

En dag blev jeg og Poul Jørgensen kaldt ind til Hebsgaard, hvor vi fik at vide, at vi skulle til København for at være med til at starte nogle sager op. Det var en direkte ordre fra Kaj Elkrog, og lidt betuttede og spændte rejste Poul og jeg

Distriktstoldkammerne 9, 10 og 11, Snorresgade, Islands Brygge i København. Foto ca. 1990 i Told·Skat Museet.

SNØD FOR 9 MILL. MED ENARMEDE TYVEKNÆGTE

Kriminalpolitiet i Glostrup har bag lukkede døre fået gode resultater i sagen mod 'Falck Automat Service'

Glostrup kriminalpoliti- tefolk med optrævlingen nægden er de for- medlykkelige væksthus- arbejder fortsat under af kørepermiljon-synd- fængslede indehavere af holdere. højtryk i samarbejde- lerierne med 'enarmede 'Falck Automat Service'. Optrævningsarbejde: mere kløgske fortæl. Men efter hvad Ekstra Bladet estere med toldvæsen og skat- tyveknægte'. Hoved- Brøndbyerne og en stiri-

har de to fængslede nu indlagt. Freda Lavs- hans søn, Freddy Falck set. Udsetet skatte- og il selv for omkring 10 ind- ke Freda Rosinus så på venster på et skematid til 200.000 kr., som politiet fandt i Freddy Falck L's firmabil.

Seniorchef Freda havde skullet en fængsel fælder og indendørs vil de ville - bla. 13 milje en trækkant.

Den 28. juni havde GI kriminalpoliti en fængsel har, hvor der skal ang- far overblibe ang- endoft blev sturen af automat- 'Sibona' Automatside- the- elektriske og sandtens Ville Møve- heldt rammede med en- fængslerne. Isen er toldvæsenets menneske- har set kriminalpoliti oph- fængsler af sporet af a- skendte og mængseld- ved udvalgte af den brækknægte.

til København, nærmere bestemt til Distriktstoldkammer 9, 10 eller 11. Hvilket af dem kan jeg ikke huske. Alle tre distriktstoldkamre lå i samme bygning på Islands Brygge.

Det eneste samarbejde, disse tre distriktstoldkamre havde, var kantinedriften, og det manglende samarbejde gav sig udslag i, at der reelt ikke kunne startes sager mod spilleautomatudlejere. Spilleautomatudlejerne var nemlig registreret i ét af distriktstoldkammerne medens værtshuse og kafeterier var registreret i et andet, og der var fuldstændig vandtætte skodder mellem disse tre distriktstoldkamre eller rettere, imellem de tre distriktstoldchefer. På såkaldt rappeniveau gik samarbejdet udmærket.

Fra Frederikshavn var vi vant til at finde indicier og beviser i restauratørregnskaberne, og disse blev så samlet, således at materialet kunne anvendes til at opnå en ransagningskendelse hos en spilleautomatudlejer. Vi gennemtrawlede adskillige restauratørregnskaber og fandt adskillige indicier og beviser, eksempelvis i form af hævnninger af checks

lydende på det dobbelte af de registrerede spilleindtægtsbeløb.

Vi stod så at sige i stampe. Sektionslederen, under hvem vi sorterede, Arne Pilgaard, kendte jeg fra gamle dage. Fra de muntre tider, hvor vi sammen gjorde tjeneste i Københavns Toldopsyn, nærmere bestemt Firkanten.

Pilgaard gjorde mange ihærdige forsøg på at forklare sin kontrolchef og distriktstoldchef, at det var pinende nødvendigt, at der blev nedsat en gruppe, der på tværs af de snærende distriktsbånd kunne arbejde således, at vi kunne komme til at anvende det materiale, der var blevet indsamlet og analyseret.

Da der i øvrigt var nok at se til i Frederikshavn, ringede jeg hjem til Hebsgaard og fortalte ham, at vi ville hjem. Jeg forklarede ham også årsagen: at vi ikke kunne komme videre.

Samme eftermiddag blev de distriktstoldchefer kaldt til orden af tolddirektoratet. De fik besked på, at nu skulle der knaldes nogle sager af. Som det blev sagt: København kunne ikke være den eneste by, hvor der ikke fandt

kriminalitet sted omkring spilleautomatbranchen!

Alt endte i fryd og gammen, og få uger efter blev der foretaget en ransagning hos en spilleautomatudlejer i en af Københavns omegnskommuner. Ransagningen forløb dramatisk på den måde, at da politi og toldvæsen dukkede op for at ransage, smed spilleautomatudlejer en sæk med penge ud gennem et vindue. Her blev den opdaget af en af de deltagende toldere eller kriminalbe-

tjente, og den første sag var godt i gang.

Det skal retfærdigvis til de tre toldstedsleders ros siges, at hverken Poul Jørgensen eller jeg nogensinde hørte et ondt ord fra nogen.

Ej heller et godt!

Tolder i København, Ålborg, København - og Hvidovre (I)

af Frode Bang

1. del. Fra toldpakhusbetjent- spirant til toldassistent

Efter opfordring har jeg nu besluttet mig for at skrive noget om min tid ved toldvæsenet og senest ved Told og Skat.

Jeg sidder nu her ved årsskiftet 2003/04 med en pensionisttid på ca. 9 1/2 år på bagen i den landlige pejsestue med knitrende ild og ser ud i naturen, hvor alt er hvidt af sne. Småfuglene har så travlt ved foderhusene, og jeg vil nu lade fortiden passere revy og forsøge at få så mange af mine erindringer, tanker og følelser på godt og ondt med som muligt. På denne måde vil jeg faktisk komme til at "genopleve" mange af de situationer, som har haft betydning for mig gennem livet. Langt i overtal er de gode minder om samarbejdet med gode kolleger, som man nu desværre må konstatere forsvinder lidt efter lidt for livets ubønhørlige konsekvenser.

Efter en dejlig opvækst på landet i den nordligere del af Vendsyssel, hvor mine forældre drev et landbrug, kom jeg i lære hos en købmand i Hjørring. Som nyudlært kommis aftjente jeg min værnepligt. Efter længere tids tjeneste ved militæret vendte jeg tilbage til mit civile fag.

Optakt til ansættelse: 1957-58

En tidligere kollega ved militæret rå-

dede mig til at søge ind hos toldvæsenet. Efter nærmere overvejelser fulgte jeg dette råd og afleverede sommeren 1957 en ansøgning på Ålborg Toldkammer med ønske om at blive ansat enten som toldbetjent eller som toldpakhusbetjent. Mit største ønske var at blive ansat som tjenestemand, idet dette jo ville resultere i en fast arbejdsplads for mig. Ansøgningen var selvfølgelig bilagt kopi af eksamensbevis og udtalelser, hvis rigtighed var bekræftet af en premierløjtnant, som senere skulle blive en kendt borgmester i Jylland.

Jeg gik naturligvis og ventede spændt på at få svar fra Finansministeriet, Departementet for Told- og Forbrugsafgifter. Sådan hed det jo i 1957.

Da der var gået en del måneder, mødte jeg en lørdag formiddag op uden for departementets personalekontor, Christiansborg Slotsplads 1, for at komme til at tale med personalechefen. I ventetiden fik jeg rig lejlighed til at studere mine omgivelser på gangen, hvis gulv "bugtede sig i bakkedal". Jo, der var bestemt en vis atmosfære. Det viste sig, at jeg kom til at tale med fungerende personalechef Børge Skrydstrup, der senere blev chef for Toldgrænsekorpset. En mand som umiddelbart vakte stor tillid hos mig.

Vi drøftede indledningsvis mine indsendte papirer, hvorunder jeg gjorde opmærksom på, hvorfor jeg ikke havde medsendt en udtalelse fra mit arbejds-

sted (kolonial en gros). Jeg havde ikke turdet sige, at jeg ønskede at søge væk. Det havde nemlig vist sig, at andre kolleger, som ikke havde fået en ansøgning om anden arbejdsplads opfyldt, var blevet fyret. Jeg tilbød at skaffe en udtalelse, hvis det var nødvendigt, men Skrydstrup accepterede i al fortrolighed, at han ville nøjes med det modtagne materiale, hvilket jeg var ham yderst taknemmelig for.

I samtalens løb bemærkede Skrydstrup med interesse, at jeg havde foretaget rejsen fra Nørresundby til København alene for at drøfte mine ansættelsesmuligheder. Han kunne ikke rigtig forstå, hvorfor jeg også havde ansøgt om at gøre pakhustjeneste, idet han mente, at jeg med min militære uddannelse ville blive mere tilfreds med en stilling som toldbetjent. Efter min udtalelse om, at jeg havde den opfattelse, at pakhustjenesten gav mig større mulighed for at følge erhvervslivets indførsel af varer, gik han med til, at jeg ville få tilbudt den stilling, som først blev ledig af disse to betegnelser. Jeg blev gjort opmærksom på, at jeg sandsynligvis skulle starte i København, og at jeg som gift med et barn i vente kunne få svært ved at få noget at bo i. Fint nok - så var jeg advaret.

I maj 1958 modtog jeg så det længe ventede brev fra departementet med oplysning om, at jeg kunne starte som toldpakhusbetjentaspirant (TPB-asp.) den 1. juni 1958 i København. Da dette tidspunkt ikke passede mig - på grund dels af, at vi ventede fødsel i starten af juni og dels, at jeg ikke havde opsagt mit arbejde, måtte jeg oplyse departementet om, at jeg ikke kunne begynde før den 1. juli 1958. Dagene gik, og jeg

blev mere og mere nervøs. Jeg ville jo ikke opsiges min plads, før jeg havde fået endelig besked, men på den anden side ville jeg også gerne give min arbejdsgiver en rimelig chance for at finde en ny medarbejder.

Men endelig kom så brevet, som var dateret den 14. juni 1958 med oplysning om, at jeg var ansat den 1. juli, og at jeg skulle møde op i Overtoldinspektoratet for København, Amaliegade 46, for dér at få nærmere instruktion.

Da jeg kom på arbejde næste dag, var jeg ikke helt glad for at gå ind til den gamle direktør for at opsiges min plads og samtidig undskyldte den lidt hovedkuldse opsigelse. Han tog det helt roligt og udtalte, at han syntes, det var en god stilling at få. Samtidig ønskede han mig til lykke med det nye arbejde og gav mig en meget god anbefaling. Jeg måtte så i største hast til at søge et værelse. Her var jeg heldig; jeg kunne leje et værelse hos noget familie i Dybbølsgade på Vesterbro.

København. Nordre toldbod

1. juli - 31. juli 1958

Søndag den 30. juni 1958 mødte jeg så op i Dybbølsgade 50, 3. sal, hos et ældre ægtepar (Kalundborgjyder), som jeg kom til at sætte meget stor pris på. Ganske vist var det familie, men jeg havde aldrig set dem før. Jeg fik en hjertelig modtagelse og blev præsenteret for deres søn og hans familie, som boede i samme kvarter. Jeg kom til at bo i et dejligt stort værelse mod vest ud imod gaden, hvor solen hen på eftermiddagen

skinnede varmt ind. Oftest for varmt, skulle det vise sig, især da jeg ikke havde køleskab. Morgenmad og værelsesleje udgjorde tilsammen 50 kr. pr. måned. Jeg skulle holde mig selv med tørkost og varm mad. Det første købte jeg altid ind til og spiste på mit værelse, medens jeg spiste varm mad på K.F.U.K. - vist nok - i Valdemarsgade. At det kunne være lidt vanskeligt at opbevare f. eks. en god ost, kan alle vist forstå; jo bedre ost - jo mere lugt, og det var ikke så rart. Heller ikke engang, da jeg havde taget sådan et "sidste" stykke ost, som for mig var blevet lidt for skarp, med i toget hjem til mine svigerforældre i Ålborg.

Da toget hen på aftenen havde gjort holdt i Hobro, og jeg var alene tilbage i kupéen, var en smart ung dame på vej ind i min kupé, men hun nåede kun til døråbningen, hvorefter hun med et meget sigende blik vendte om og gik

Fra indgangen til Nordre Toldbod. Foto ca. 1955 i Told-Skat Museet.

igen. Jeg tænkte ikke videre over dette, men efter at jeg havde gået en tur ude på gangen og vendte tilbage til kupéen, forstod jeg med nogen fløvhed, hvorfor hun gik så hurtigt igen. Osten var ellers pakket ind i flere lag plastic, men det var åbenbart ikke nok.

Men lad mig nu først møde på min nye arbejdsplads, hvor jeg jo først skulle henvende mig i overtoldinspektoratet. Her var vi to, som mødte denne formiddag. Den anden hed Ejvind Madsen og kom fra Esbjerg. Det viste sig at være en flink fyr, og vi kom godt ud af det med hinanden, men han kom ret hurtigt til Esbjerg Toldkammer.

Vi måtte så afgive en troskabserklæring, og jeg fik samtidig oplyst, at jeg skulle melde mig til tjeneste hos toldpakhusemesteren (TPHM) på Nordre Toldbod.

Jeg vil nok sige, at jeg blev noget overrasket, da jeg mødte op hos TPHM Ryz og blev præsenteret for alle de mere eller mindre specielle mennesker, der løb rundt i pakhuset. Jeg blev da klar over, at det ikke var dem alle, som var pakhusbetjente, men at de fleste var løse arbejdere. Disse arbejdere blev for størstedelens vedkommende hyret hver morgen af en toldpakhuseformand (TPF), i dette tilfælde benævnt "skibsformand". Nogle få var at betragte som mere "fastansatte" end andre, idet de blev aflønnet på ugebasis. Der skulle vel altid bruges et vist antal i det daglige arbejde.

Alle disse arbejdere skulle generelt med sækkevogne eller andet køre gods fra pakhuse til vejerboderne eller fra de lossende skibe i toldbodområdet til pakhuse. Disse mennesker kom fra mange forskellige steder i de nederste samfundslag i Storkøbenhavn. En en-

*Frode Bang som ny
toldbetjentaspirant 1958.
Foto i privateje.*

kelt havde sin gang på Himmelekspressen (udrangerede togvogne i Vasbygade). Arbejderne havde mere eller mindre tidligere været beskæftigede med vidt forskellige arbejder - enkelte havde endda en faguddannelse. Men det var altså en blandet skare. Et par stykker var tidligere bokserere. Den ene - en rigtig sluggertype - benyttede de forskellige pauser (drikketid og frokostpauser) til sjippe-træning. Den såkaldte "drikketid" var pauser på 10 minutter nogle gange i løbet af dagen (så vidt jeg husker) og skulle vel egentlig bruges til at drikke en kop kaffe med et stykke brød til. At det ikke var disse ting, der alene blev nydt, viste sig tydeligere og tydeligere i løbet af dagen. Efter frokost var det ikke helt ualmindeligt, at flere af disse arbejdere måtte graves frem fra en snorkeplads i uldballerne på pladsen.

Alle disse mennesker arbejdede efter direktiver fra os toldpakhusbetjente (TPB), der stod for godsekspeditioner i overensstemmelse med de til os udleverede lister, og vi skulle så hurtigt som muligt have styr på varer i forbindelse med losninger fra skibe, så arbejderne

straks kunne få at vide, hvor disse varer skulle placeres i pakhuset eller uden for på pladsen på Nordre Toldbod. Godspladserne var opdelt i nummererede felter, hvis numre så blev påført listerne, således at man kunne finde de respektive varer frem ved en senere ekspedition.

Da jeg begyndte denne julidag, havde der lige været strejke i England, og fragtskibet M/S Texas ankom af denne grund til Nordre Toldbod med en ekstra stor last, hvoraf de største partier bestod af konserves i kartoner, kemikalier i blikromler og kæmpestore uldballer. Jeg blev sat til at modtage kartonvarer i toldpakhuset, og jeg skulle derfor arbejde sammen med TPF Børge Jørgensen. Godset væltede ind gennem portene, dieseltrucks osede, og folk svedte kraftigt i den lumre sommervarme, så det var for mig en helt uvant atmosfære, men det generede mig ikke; jeg var for optaget af alt det nye og i at gøre mit arbejde så grundigt og rigtigt som muligt.

På grund af forsinkelsen fra strejken skulle båden udlosses så hurtigt som muligt. Derfor blev der losset hele natten, og vi måtte arbejde lidt på skift med

samtidig også at overtage en anden kollegas arbejde, medens denne fik tid til lidt hvile. Enkelte kunne lige nå at køre hjem et par timer. Da jeg næste dag sluttede arbejdet ved 21-tiden, var jeg blevet klar over, at jeg bestemt ikke “var gået ind til den evige hvile”

Vestindisk pakhus 1. august-14. november 1958

Efter en travl juli måned fik jeg besked på, at jeg 1. august skulle ned i “Hulleren” (udtaltes på stedet med ”u”), hvilket betød, at jeg skulle i Vestindisk Pakhus på Søndre Toldbod, hvortil der kom skibsgods fra Hull i England.

Da jeg var faldet godt til på Nordre Toldbod, var jeg da noget ked af at skulle flyttes et andet sted hen, men da jeg altid havde interesseret mig for at omgås forskellige mennesker og lære nye at kende - også i forbindelse med min store interesse for psykologi - var jeg spændt på at komme til det nye sted

og de nye kolleger. Det havde altid interesseret mig, at “finde personen” bag den ydre skal. Endvidere var jeg spændt på, hvilke ledere jeg ville blive udsat for i mit videre forløb.

Apropos ledere: jeg havde da i psykologiske sammenhænge hørt og erfaret, at der i samfundet kunne findes ledere, som ikke tog hensyn til deres medarbejdere, men som i visse tilfælde, på charmerende og overbevisende måde over for rette tilhørere, forsøgte at skaffe sig selv en vis pondus og tillid for senere igennem deres lederskab at kunne nyde at demonstrere deres magt og derved kontrollere (og måske manipulere) ud søgte ofre. Jeg havde da også læst, at hvis uheldet var ude, kunne ledere med sådan abnorm trang til at gøre sig gældende komme til at beklæde høje stillinger i samfundet. Det værste for mig ville være at komme ud for en sådan selvhævdende leder, som nogen måske ville mene var at karakterisere som psykisk negativt afvigende, hvilket vist i dag hedder “dyssocial personlighedsforstyrrelse”. Læserne må herefter selv bedømme, om jeg kom ud for ledere af omtalte art.

*Losning ved Vestindisk Pakhus, med brug af en klodset sækkevogn.
Foto ca. 1958 i privateje.*

Udsigt fra et loft i Vestindisk Pakhus. Til højre for tårnet ses de to gamle træfregatter Jylland og Fyn. Foto 1958 i privateje.

Nu skulle jeg nok ikke kun fokusere på, at der alene kunne ske manipulation fra ledernes side; man kunne også erfaringsmæssigt komme ud for, at der kunne manipuleres “opad”, således at medarbejdere - måske mere indirekte - “kunne stikke blå” i øjnene på deres ledere, hvilket i det daglige dækker “fedteri”. Dette er jo i og for sig lige så kritisabelt, og derfor må det være vigtigt, at alle ledere har stor faglig dygtighed og det tilstrækkelige grundlag for og kundskab til at kunne vurdere en medarbejder “bag facaden”. Her gjorde jeg mig også tanker om, hvorvidt jeg ville komme til at konstatere disse forhold i mit videre forløb.

Jeg vidste selvfølgelig, hvor Vestindisk Pakhus lå, og havde i forvejen studeret dette historiske bygningsværk. Da jeg mødte op, kunne jeg ikke lade være med at tænke en kort stund på de skæbner, der i tidens løb havde dannet baggrund

for denne bygnings anvendelse.

Det var noget af et chok at komme ind i denne bygning, hvor alle rum henhå i dunkelt mørke, og man følte sig sat langt tilbage i tiden. Alle rum var oplyst meget sparsomt af el-pærer. Solens stråler trængte ikke rigtig ind bag de tykke og solide mure. TPHM Orla Dyrland Lassen viste mig rundt i hele bygningen, og jeg kunne ikke lade være med at beundre bygningens indre og den fantastiske udsigt fra øverste etage med fri udsigt over mod Holmen, hvor de to gamle træfregatter “Jylland” og “Fyn” lå for anker. Jeg mindedes i et kort glimt mit ophold i 1948 på “Jylland”, hvor jeg og min klasse sammen med andre skolebørn fra provinsen i en lille uges tid var indlogeret på dette fartøj. På dette tidspunkt lå skibet vest for Langebro ved Islands Brygge.

Ved mit møde med Lassen (Lassefar) fandt jeg ham lidt for “københavnsk”,

Toldpakhusmester Orla Lassen og toldkontrollør Danhøj Olsen i en frokostpause. Danhøj er på vej til at fodre sine kaniner på pakhusloftet. Foto i privateje.

men efter nogle dages forløb fandt jeg ham tiltalende og syntes godt om ham og hans måde at lede og fordele arbejdet på. Der var plan og disciplin i foretagendet, når han - som han selv sagde - "dirigerede hele koret". Jeg syntes, at der stod en respekt omkring Lassen, der også helt personlig var flink og rar over for mig. Dette gav sig også udslag i, at jeg mange gange - uden at spørge - fik fri til at køre byen rundt i arbejdstiden for at søge lejlighed til mig og mine kære, som stadig boede i Nørresundby.

Han gav mig også lov til (uden at jeg spurgte), at møde lidt senere mandag morgen efter weekendophold hjemme hos familien, idet Ålborgbåden først ankom til København ved 8-tiden, som jo var senere end vores arbejdstid begyndte.

Det vanskelige for mig var at skaffe lejlighed, idet man ikke var boligberettiget før efter to års ophold i København, med mindre man selv havde en byttelejlighed at tilbyde dér, hvor man kom fra. Da jeg ikke måtte anvende lejligheden i Nørresundby som byttelejlighed, var jeg rigtig dårligt stillet, og huse var nok en tand for dyre at spekulere på at købe. På et enkelt

kontor sagde de, at jeg kunne komme igen om 20 år og blive skrevet op.

I pakhuset bestod mit arbejde i at modtage gods i stueetagen i umiddelbart samarbejde med Lassen. Visse godspartier blev sendt med elevatorer op på et af lofterne, hvor en pakhusformand og nogle toldbodarbejdere foretog det videre arbejde. Dette personale havde på 1. sal et lille opholdslokale. Jeg kunne i starten ikke forstå, hvorfor der på denne etage lugtede fælt af urin, men jeg blev klar over grunden, idet personalet på lofterne ikke umiddelbart havde noget toilet og derfor måtte tisse i en spand. På et af lofterne havde toldkontrollør (TK) Danhøj Olsen nogle kaniner i bur. Dem gik han så og fodrede i sine frokostpauser.

Den ene pakhusformand på gulvet hed Alfred Jensen. En flink mand, som dog godt kunne virke lidt skolemesteragtig. Af denne grund blev han ofte omtalt som "skolelæreren".

En anden formand, Sørensen - jeg husker ikke hans fornavn - var også en meget omgængelig mand. Han havde den vane at daske én kammeratligt på skul-

deren og sige: "Det er fint, min ven". Hans kælenavn var selvfølgelig "Dasken". Det meste af hans arbejde bestod i at udlevere gods til videre ekspedition.

Af toldbodarbejdere var der enkelte, der skilte sig ud fra de øvrige, og som jeg stadig husker og ser tydeligt for mig. Det er for øvrigt også tilfældet for alle de øvrige, som jeg i tjenesten har haft med at gøre; de står fortsat skarpt "fotograferet" i min menneskelige computer og dukker nu atter frem i forbindelse med mit skriveri. Kun ganske få - de kan vel tælles på en enkelt hånd - har jeg dårlige erindringer om fra hele min tjenestetid, men da denne flok er centreret i den absolut sidste del af min tjenestetid, har dette ikke ændret mit helhedsindtryk af min dejlige tid i etaten. Mit arbejde var min hobby.

Hov - det var vist et lille sidespring. Vi må vende tilbage til toldbodarbejderne. Der var Aksel Rødkål, således kaldet på grund af sit rødsprængte hoved. Så var der Arnold (Nolle), som jeg tror overnattede på Himmelekspressen. En stille og fredelig mand, som man altid kunne stole på. Der var også en anden, Aksel.

Han havde

næsten daglig en frokostpakke med, som bestod af kogte kartofler pakket ind i avispapir. Denne mad blev så indtaget sammen med rigelige bajere. Han havde også et rødsprængt hoved.

Valdemar Krontoft var en lille ge-svindt fyr. Han havde i 1930'erne været elitebokser med mulighed for at komme med til olympiaden i 1936, men kom ikke med, da han vist havde modtaget betaling for nogle kampe. På flere måder bar han præg af sin hårdtslående sport.

Så var der de to, Jørn Moritzen og en anden, hvis navn jeg ikke husker, der begge var løsarbejdere og kørte rundt med en lille eldrevet ladvogn, kaldet Muggi-vognen. De kørte mindre varepartier fra pakhuse til fortoldning i vejerboderne. Jørn, som ofte talte med stor varme om sin broder, Henning, og sin svigerinde, Lise Ringheim, havde vist tidligere været dansk mester i vægtløftning og var nu formand for vægtløfterne. Disse to venlige mennesker var altid sobre og nærværende i deres arbejde. En truckfører, Korsholm, var også meget tiltalende og arbejdsbevidst. Ham mødte jeg meget senere ved Distrikts-

*Toldpakhusforvalter
Sørensen udleverer gods.
I baggrunden ses
Toldskolen og Fine Vægt.
Foto i privateje.*

toldkammer 3, hvor han med stor pligtfølelse bl.a. fordelte og afsendte post.

I det store og hele kom man lidt efter lidt på nærmere hold af disse mennesker og deres personlige anliggender. De fleste var bestemt ikke at misunde for deres daglige tilværelse, men jeg må sige, at som personer var mange af dem virkelig søde og rare mennesker, som man oftest kunne stole på. Jeg anså flere af dem for at have bedre menneskelige egenskaber end nogle af de højere rangerende på arbejdspladsen, og jeg vil aldrig fortryde at have arbejdet sammen med disse forskellige personer og personligheder. Der var aldrig et ondt ord fra dem; de skulle bare behandles korrekt og venligt, og så var det utroligt, hvad man arbejdsmæssigt kunne opnå

Mandskabstavle med rubrikker til annoncering af behovet for mandskab til pakhuse og til skibe. Tavlen findes i Told-Skat Museet. Foto Tora Ribers 2005.

med dem. Husk på, at de jo også var et led i hele toldbodens samarbejdende kæde, som ved at få ros og en optimal og venlig stimulering blev mere tilfredse medarbejdere.

Toldpakhusbetjentaspiranternes (en hel spiritusprøve) arbejde var tilrettelagt således, at man skulle skifte arbejdssted hver måned. Jeg skulle derfor skifte den 1. september. Da Lassen spurgte mig, om jeg kunne tænke mig at blive hos ham, kunne jeg med glæde svare "ja tak". Jeg var jo glad for at være der, og så var spørgsmålet til mig også en bekræftelse på, at jeg måtte være nogenlunde rimelig at arbejde sammen med.

Men rent personligt for mig var det en meget svær tid med familien boende langt borte og med de dårlige udsigter til at få en bolig. At jeg kørte det meste af København og omegn tynd for at finde en lejlighed siger sig selv - og lige så nedslående var det hver gang at vende tilbage med uforrettet sag.

Efter forslag fra Lassen henvendte jeg mig så en dag hos personalechef J.V. Henriksen, der var yderst elskværdig og lyttede alvorligt til min triste situation. Vi blev enige om, at jeg skulle henvende mig på personalekontoret og blive skrevet op med henblik på forflyttelse til Ålborg ved første mulige lejlighed. Jeg gik selvfølgelig glad og tilfreds ind til TK Otto Klug, senere distriktstoldchef (DTC) i Helsingør, der oplyste, at der ikke var andre ansøgere til Ålborg end mig. Jeg kunne således med glæde vende tilbage til Lassen og fortælle resultatet. Vi blev enige om, at jeg indtil videre skulle fortsætte hos ham.

En episode i denne tid, som jeg godt ville have været foruden: Jeg havde fra et lossende skib løbende modtaget 150

Losning i Københavns Havn, vistnok Gasværks-havnen. Foto ca. 1960 i Told-Skat Museet.

baller indeholdende vat til fremstilling af bind. Dette i forbindelse med samtidig modtagelse af flere andre partier til oplæggelse i stueetagen gjorde, at jeg skulle være meget påpasselig med at føre den rigtige kontrol med flere partier ad gangen. Jeg havde indført et system på mine papirer, så jeg altid kunne være sikker på de til enhver tid af mig modtagne antal.

Straks efter oplæggelsen af de omtalte baller blev de fortoldet, og udkørsel til firmaet ude i byen begyndte; men uden min medvirken. Da sidste læs blev hentet, havde den medvirkende pakhusbetjent og speditøren fundet frem til, at der skulle mangle 10 baller, hvilket de foreholdt mig. Jeg kom i et slags forhold hos pakhusbetjenten, som ville have mig til at indrømme, at jeg kun havde modtaget 140 baller. Da jeg var helt sikker på, at jeg havde modtaget det fulde parti, ville jeg selvfølgelig ikke ændre den af mig tidligere afgivne attestation. Dette førte til en noget voldsom reaktion fra pakhusbetjenten, der "kom" til at puffe til mig, idet han samtidig truede mig med, at han ville forelægge sagen for TPHM Lassen.

Da jeg ikke havde noget imod dette, gik vi så til ham, der måtte høre hver

vores forklaring. Hvorfor pakhusbetjenten kunne være så sikker på, at jeg havde talt forkert ved oplæggelsen, kunne jeg ikke rigtig forstå - og slet ikke, at han blev rigtig ophidset og råbte op. Jeg forsvarede på det kraftigste min attestation - og det ene ord tog vist det andet.

Midt herunder dukkede arbejdsinspektør (AI) Bak op og ville høre de nærmere omstændigheder. Han måtte her efter åbenbart have mest tiltro til min argumentation, idet han konkluderede, at da der jo ikke nu kunne foretages en sikker eftertælling af de tidligere kørte baller, syntes han, at han efter omstændighederne ville fastholde den af mig attestede modtagne mængde. Det var en lettelse for mig senere på dagen at blive orienteret om, at firmaet havde fundet de 10 baller et andet sted på dets lager.

At jeg bagefter fik et godkendende klap på skulderen af Lassen, var jeg kun glad for, men jeg var bestemt ikke glad for det skete. Jeg fik trods dette et fint forhold til den omtalte pakhusbetjent - også på et mere fornøjeligt område flere år senere.

Jeg fortsatte så hos Lassen, hvor tjenesteposten sidst i oktober kom med en kuvert, som budbringeren med et mun-

Arbejdsinspektør Lars Peter Bak ses her til venstre. Foto i Told-Skat Museet.

tert glimt i øjet bad mig om straks at åbne. Jeg ville ikke tro mine egne øjne, da jeg læste, at jeg fra den 15. november var forflyttet til Ålborg. Den glade budbringer, der åbenbart havde nøje kendskab til de nærmere omstændigheder, kunne fortælle, at pladsen i Ålborg først var bestemt for en anden, idet denne, før jeg havde afgivet min ansøgning, bare havde søgt om at komme i betragtning til den første ledige plads "et sted i Jylland". Da der endvidere var opslået en ledig stilling i Herning den 1. januar 1959, blev de to forflytninger heldigvis behandlet på samme tidspunkt. Da J.V. Henriksen studerede de to ansøgninger, opdagede han nemlig, at den anden ansøger havde tilknytning til Hvide Sande, og da han samtidig erindrede sig min situation, havde han tilkaldt denne ansøger og forklaret ham sagens sammenhæng. De var så blevet enige om, at jeg kunne komme til Ålborg, og at han så ville vente og komme til Herning. Man må sige, at her havde vi en personalechef af format, som sørgede for, at vi begge fik det optimale ud af det.

Da jeg hjemmefra havde lært, at "høflighed ikke beskæmmede nogen", kunne jeg i min glæde selvfølgelig ikke lade være med at møde op hos personalechefen og sige tak. Der skal nok være en eller anden, som kan mene, at det var rigtigt fedteri. Lassen syntes, at det var helt i orden, at jeg viste min taknemmelighed. Og ret bæsset, hvorfor skulle man egentlig kun løbe en overordnet på døren, hvis man ville brokke sig over noget eller fremsætte et ønske. Jeg var helt sikker på, at en chef ville blive glad for en medarbejders positive reaktion. Ledelsen har vel også brug for et lille klap på skulderen af og til - ikke?

Det er vel ikke helt usandsynligt, at nogen benyttede sig af fedteri og derved opnåede en højere stilling. Ligeledes har man da i driften (senere) også hørt om såkaldte "eksportbedømmelser". Dette udtryk blev af nogen opfattet som en for høj bedømmelse af en ved et sted værende besværlig medarbejder, som havde søgt en højere stilling ved et andet toldkammer, og som ledelsen så ved en sådan bedømmelse var nogenlunde sikker på ville få den ansøgte stilling. På denne måde kunne man selvfølgelig ubesværet slippe af med vedkommende. En "politik", som ikke på nogen måde ville højne ledelsesniveauets faglige dygtighed.

Det var igen en afvigelse fra mit oprindelige koncept, men jeg prøver kun at beskrive, hvad der rørte sig på godt og ondt i driften i min samtid. Så må der af og til også medfølge hverdagstræk, som måske ikke synes at være så populære. Men jeg vil i mine videre fortalte specielle situationer ikke nævne navne; det tjener jo intet formål for mig.

De sidste dage i hovedstaden stod så i opbruddets tegn, hvor jeg også fik mulighed for at tage afsked med min derværende omgangskreds. Da jeg sad i toget og kørte ud af København, var jeg fast besluttet på, at jeg aldrig nogensinde ville vende tilbage for at arbejde i denne by. Dette kom ikke til at holde stik.

Fra slutningen af 1656 oprustede Frederik 3. kraftigt med henblik på en revanchekrig mod Sverige, der efter Torstenssonkrigen 1643-45 havde fået Halland som pant for 15 år, hvorefter det skulle indløses. Oprustninger og hvervninger af ryttere i udlandet kostede store summer, krigen blev indledt i midten af juni

Seglet og trykt papir

En ny afgift, stempelpapir, fra 1657

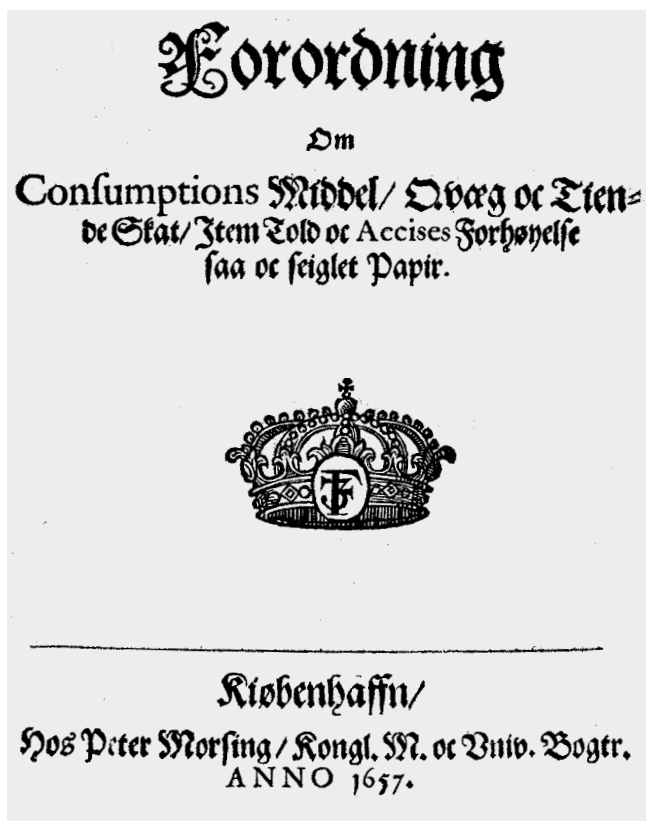
af *Ole Degn*

1657 og med henvisning til behovet for store midler til at udføre krigen blev ved en forordning af 21. juli udskrevet en række skatter og indført en ny indtægtskilde, kaldet seglet papir.

Kongen udnyttede hermed en opfindelse, der var blevet gjort og indført i Holland i 1624 og i 1654 var blevet indført i Frankrig.

Bæ *be*rebet *se*glet

papir gemte sig en afgift af retsdokumenter. Forordningens specifikationer viser, med hvilken grundighed man gik til værks. For hvert ark forseglet papir skulle gives 8 sk., for $\frac{1}{2}$ ark 4 sk., for $\frac{1}{4}$ ark (ringere størrelse uddeltes ikke) 2 sk. Afgifternes niveau kan vurderes ud fra, at en arbejdsmands dagløn da var ca. 16-24 sk. Papiret skulle bruges

Forsiden af forordning 1657 vedrørende bl.a. seglet papir. Indlæg til Sjællandske Registre 21. juli 1657, Danske Kancellis arkiv, Rigsarkivet.

til alle supplikationer, kgl. benådnin-
ger, patenter, pas, kvittansiarummer,
afregninger, beviser udstedt i Kancel-
liet, Rentekammeret og ellers af andre
kgl. betjente samt skudsmål, alle akter,
dokumenter, være sig stævninger, tings-
vidner, domme, skøder, pantebreve,
obligationer, beviser, kvittanser, fæste-
breve, sise- og toldsedler samt alt, som
skulle agtes gyldigt i nogen rettergang.

En udnævnt papirforvalter skulle lade
stempelpapir levere til Kancelliet, Ren-
tekammeret og alle lensmænd, lands-
dommere, borgmestre og råd, fogeder,
skrivere, toldere og alle andre, som be-
høvede det, og straks annamme pen-
gene.

Den nye afgift var af en art, så der

måtte føres nøje kontrol for at undgå
bedrageri. Pengene skulle hver måned
af opkræverne tilstilles de adelige land-
kommissarier, der i hver provins forval-
tede midlerne til krigens førelse, og de
skulle hvert år gøre regnskab på Herre-
dagen over for fire rigsråder.

I forordningen lovede kongen udtryk-
keligt, at indtægterne fra det seglede pa-
pir ikke skulle anvendes til noget andet
brug end krigens fortsættelse til lands
og til vands.

Det blev et problem, da freden var
sluttet i maj 1660. Vi ser da også snart
en ny forordning, af 1. oktober, om
trykt papir. Kongen har anset for godt
at lade sælge det trykte papir. Derved
kunne rigernes indkomst tiltage. og

it andet at føre/sig nærer/oc lader leye/ for hver Les 1. sk.
En Serge eller Smacke / som seigler fra it Sergested til it
andret for Fract/hver Reise - - 1. marc.

Seglet Papiir.

1. **S** Seglet der til/behøffois med 3. Løffver/oc Mars
Tallit hver Mar at giortis aff Nye / oc leffveris
til Os Elskelig Peiter Ketz til Tugfirup /
Vor Mand/Kaad/ Dffversie Rentemester / oc Befal-
lings Mand paa Vort Land Noen.

2. Hver nyt Mar at stemples saa meget Papiir / som it
Mar ungesehr kand forbrugis/ dog det som got er / i for-
neffnte Peiter Ketzis Nervareffe.

3. Naar det saa stemplet er / da er vis Mand / som des
Inspection betroes / ved Tal aff Bøger oc Riis / heele
oc halffve Ureker / sampt Qvarter at tilstillis / som det i
Forvoring skai annamme / oc enten Pengene dersfore
effter Tarten / eller oc Papiiret som icke er forbrugt / fra
sig leffvere.

4. Forneffnte Papiir ved heele/ halffve Ureker oc Qvar-
ter, skal den som det anbetroet vorder / Naar hand først
(til at forekomme ald Vnderseff) det med egen Haand
paa skreffvet uddeele lade/til Cancelliet, Kenteriet/ alle
Lensmænd / Landsdommere / Borgemestere oc Kaad/
Fogder / Skriffvere / Toldere oc alle andre / som det at
bruge **S**øffver/ oc strax aff demnem Pengene/ som det er

Rf

sat

Side af forordning 1657
med bestemmelser
vedrørende seglet papir.

Overste del af forleningsbrev 25. maj 1658 for Hans Schack på Riberhus og Møgeltonderhus len, med voksseglet med de tre løver i overste venstre hjørne. Indlæg til Jyske Registre 25. maj 1658, Danske Kancellis arkiv, Rigsarkivet.

undersätterne forskånes for besværlige pålæg!

Nu blev afgiftssystemet virkelig sat i system. Der var en gradueret afgiftsskala fra 4 sk. (1/24 rd.) over 1 mk. (16 sk.) til 300 rd., således som det ses af følgende opstilling, hvor taksterne er anført for de forskellige papirtyper:

Kaldsedler, toldsedler og accisesedler (pris pr. kvartark) . . . . . 4 sk.
 Supplikationer og memorialer, tingsvidner, skifteregistre på landet, kontrakter med håndværksfolk, stævninger . . . . . 8 sk.
 Opsættelser, skifteregistre i købstæderne, indvisning for forstrakte rede penge, notarinstru-
 menter, skadesløsbreve . . . . . 1 mk.
 Hjemtingsdomme, landstingsopsættelser . . . . 1 mk. 8 sk.
 Landstingsdomme, herredagsstævninger, herredagsdomme, rejsepas i landet, skøder på papir . . . . . 2 mk.
 Privilegier, søbreve, borgerskabsbreve, pasbord, indvisning for varer, oprejsninger, kgl. befalinger om skifte o.a. . . . . 3 mk.

Testamenter, ægtepagter, rekommandationer og pas uden[for] landet, bestallinger, forleningsbreve, kgl. konfirmationer . . . . . 1 rd.
 Kgl. kvittansiarum . . . . . 2 rd.
 Beskærmelsesbreve . . . . . 3 rd.
 Ærebreve . . . . . 10 rd.
 Obligationer på 100-500 rd. . . . . 8 sk.
 Obligationer på 500-1.000 rd. . . 1 mk.
 Obligationer på 1.000-2.000 rd.. 2 mk.
 Obligationer på 2.000 rd. . . . . 3 mk.
 Obligationer på det, som overgår 2.000 rd. . . . . 1 rd.
 Kvittanser på 100-1.000 rd. . . . . 8 sk.
 Kvittanser på 1.000 rd. . . . . 1 mk.
 Kvittanser på alt, som overgår 1.000 rd. . . . . 2 mk.
 Med købmænds kontrakter forholdes som med obligationer efter samme sum og takst.
 Første og sidste ark i tingbøger, som tingskriveren skal betale . . . 1 mk.
 Første og sidste ark i told- og rådstuebøger, som tolderen og rådstue-
 skriveren selv skal betale . . . . . 3 mk.
 Hvert ark af de 3 første og de 3 sidste ark i købmændsbøger . . 3 mk.
 De 6 første ark i drabssager . . . . 24 sk.

Pergament, som er trykt: et skøde
 (pr. dokument)..... 2 rd.
 Morgengavebrev (pr. dokument). 8 rd.
 Adelsbrev (pr. dokument)..... 200 rd.
 Naturalisationsbrev
 (pr. dokument)..... 300 rd.

Som det fremgår, var nu også de tidligere friholdte købmandsbøger kommet med. For obligationer og kvittanser, skøder o.a. kontrakter skulle hver af parterne betale halvparten.

Bedragerier så man strengt på. Det var forbudt alle under livsstraf og æresfortabelse at tilforhandle sig trykt papir

af andre end af dem, som var forordnet dertil af papirforvalteren, det være sig toldere, skrivere., fogeder eller andre, ved hvilke han lod det uddele, langt mindre at lade det eftertrykke eller lade det komme ind i riget andetsteds fra. Var nogen forsømmelig eller så igennem fingre og dølgede det, skulle de tiligemed den skyldige straffes som falsknere, og den, som angav den skyldige, skulle have 100 rd. Skulle den, som angav sådant, selv tidligere have syndet med andre skyldige, skulle det være ham tilgivet som den første angiver, og derforuden skulle han nyde de 100 rd.

Forordning om tryckt Paptir.

W G A Friderich
 dend Tredie / med
 Gnds Naade / Danmarks /
 Norges / Vends og Gottis
 Romling / Hertug udi Sles-
 vig / Holsten / Stormarn og Dytmersten /
 Grefve udi Oldenborg og Delmenhorst. Vis-
 re alle vitterligt / at efter som Vi med Voris El-
 skelige Danmarks Riges / Raads Raad /
 Billie og Samtycke / Raadigst for got hafver
 anseet / det tryckte Paptir at lade selge og for-
 bruge / huorved Rigeris Indkomst med Ud-
 den land tiltage / og Vndersaatterne forlindris
 for besverligere paaleg. Da ville Vi dermed
 saaledis som herefter følger hafve forholdet /
 nemblig at aff huer Specie giffvis som efter-
 følger.

Raldzjeddel / Toldzjeddel / og Accissezed-
 deler / huer fiering Arck 4. Stilling.

Rff

Sup.

Forsiden af forordning 1. oktober
 1660 om trykt, dvs. stemplet papir.
 Indlæg til Sjællandske Registre 1.
 oktober 1660, Danske Kancellis
 arkiv, Rigsarkivet.

Forketter / Indlægget og Fuldmagter.

85
Hans højædels kongelige højtidlige
mandtillige højtidlige, af sin min højtidlige
Cassation højtidlige højtidlige højtidlige
højtidlige højtidlige højtidlige højtidlige, som
af sin højtidlige højtidlige højtidlige af højtidlige
af højtidlige, som højtidlige højtidlige højtidlige

Øverste del af fuldmagt dateret Viborg Snapsting 1662 med trykt stempel med de tre løver i øverste venstre hjørne, yderligere underskrevet N. Christophersen. B 24 Viborg Landsting, 125. Irettelagte dokumenter, Landsarkivet for Nørrejylland.

Alle skrifter, som efter forordningens forkyndelse ikke var skrevet på trykt papir eller pergament, skulle i al rettergang og i andre måder være kraftesløse. For fundne utrykte skrifter skulle al den kapital, som de angik, være forbrudt og konfiskeret, den ene tredjedel til kongen, den anden til angiveren, den tredje til de fattige.

Nu kom der også en mere stram styring af stempelpapirforvaltningen. En af rentemestrene skulle være præsident, og en forvalter blev tilforordnet. Forvalteren skulle i nærværelse af præsidenten og en af renteskriverne tre eller flere gange om året lade trykke alt det papir, som skulle bruges, og hver gang levere en designation til præsidenten, som skulle lade holde kontrabog. Forvalteren skulle stå til regnskab for papiret, uddele det, sælge og fordele det til andre stæder og siden levere pengene. For at forekomme al mistanke, skulle i et særligt kammer på Rentekammeret sættes en eller to trykpresser, hvorved alt papir kunne forfærdiges. I kammeret skulle være en

kiste med tre nøgler, hvori alle redskaber og bogstaver skulle henlægges i god forvaring. Af nøglerne skulle præsidenten have den ene, forvalteren den anden og trykkeren den tredje, så at kisten ikke kunne lukkes op uden alle tres nærværelse. På papiret og pergamenter skulle i margenen trykkes de tre løver med en krone på og derunder prisen med specifikation af, hvortil det skulle forbruges. Alle toldere, skrivere, fogeder o.a. skulle tilstilles papir og befales at uddele det i købstæderne og på landet og forskafe forvalteren penge derfor efter regnskab. Men for det, som skulle forbruges i de små stæder, hvor ingen tolder var forordnet, skulle anordnes, at hver måned skulle til den næstliggende tolder til regnskab forsendes pengene, som indkom for papir, indtil det kunne tilskikkes forvalteren fra alle pladser og indføres i hovedbogen.

Således endte en oprindelig af hensyn til en krig indført foreløbig afgift af trykt eller stemplet papir som en stedsevarende afgift.

Jens Lorentzen 1934-2004

af Anders Monrad Møller

Som søn af en bogtrykker var det helt naturligt, at Jens valgte at blive udlært som typograf, og det helt tilbage i "blytiden" i 1956 på Det Berlingske Bogtrykkeri. Det var han med rette stolt af, og han erhvervede en grundlæggende sans for skriftbilledet, som kom mangt et titelblad til gode. Han supplerede uddannelsen med et specialkursus på Den grafiske Højskole 1959-60, hvad der siden fik betydning for talrige bogomslag. Jens kaldte sig med rette grafisk formgiver og var herefter beskæftiget i reklame-, trykkeri- og forlagsbranchen, indtil han i årene 1979-88 var fast ansat i Nationalmuseets Oplysningsafdeling. Siden fulgte en række år som selvstændig. Ud fra lige netop den baggrund var der nok nogle, der havde ventet, at han skulle have fulgt tættere i de fædrene fodspor, men her gik han sine egne veje og fik nok alligevel langt mere afløb for sine kreative evner end mangen en succesfuld forretningsmand.

Jens arbejdede naturligvis med udgivelser af meget forskellig art, således også med udformningen af talrige grønlandske frimærker i samarbejde med Jens Rosing, hvad der optog ham meget. Men der er ingen tvivl om, at det var på det maritime område, han afgørende satte sit præg.

En slags gennembrud var vel publiceringen af Christian Niensens klassiker Danske Bådtyper i 1973. Det blev begyndelsen til medvirken ved en lang

række Søhistoriske Skrifter fra Handels- & Søfartsmuseet.

Jens fik hurtigt mangen en maritim kontakt og var fra 1980 den helt uundværlige tilrettelægger af skriferækken af samme navn, noget han absolut ikke tjente penge på. Han fik en tilknytning til miljøet omkring Vikingeskibshallen i Roskilde. Og han arbejdede i årevis sammen med F. Holm-Petersen ved tilvejebringelse af dennes Maritime Minder, hvor man havde ham mistænkt for sommetider også at pusle lidt med det tekstlige indhold.

Også flerbindsværker fulgte i en smuk række fra slutningen af 80'erne. Der var det konservative valg af et slankt format

Jens Lorentzen (1934-2004).

til Dansk Toldhistorie - svarende til den ærværdige, lidt stive Toldetat. Der var de langt mere sprælske bind til P&T, som var kendetegnet af en betydeligt mere afslappet holdning. Den sidste, Dansk Skattehistorie, nåede han ikke at følge til dørs. Men kronen på værket i denne henseende må vel siges at være layoutet af de syv bind Dansk søfarts historie, som blev afsluttet i 2001. Det følte yderst retfærdigt, at Jens for en gangs skyld kom til at medvirke ved en udgivelse, hvor der i den afsluttende proces kun i ringe grad skulle skeles til økonomien.

Han udviklede i allerhøjeste grad et særpræg i forhold til den beundrede læremester, Ellegaard Frederiksen. Det er flere gange hændt, at man har fået en ukendt bog i hånden og hurtigt fået sin formodning bekræftet ved et kig i kolofonen. Jo, den var grafisk formgivet af Jens Lorentzen. Der var en speciel balance mellem typografi og illustration, som var umiskendelig. Hans store styrke var netop denne kombination. Som gammel typograf kunne han udligne bogstaver, så det var en fryd, og han var en mester i beskæring både af motivet på et omslag og af illustrationerne inde i bogen.

Det frækkeste omslag, undertegnede kender fra hans hånd, fortjener at nævnes. Det var til en økonomisk-historisk publikation om det tidlige 1700-tal. Han beskar et gammelt stik, som kom til at løbe fra forside til bagside og anvendte både ordinær skrift, versaler og kursiv i den otte linier lange titel. Det blev til en dristig efterligning af et typografisk "blandet" titelblad fra 1700-tallet - dér hvor bogtrykkeren plejede at vise, hvad han havde i sættekasserne. Sådant noget var faktisk såre anderle-

des anno 1983. I virkeligheden var han vel en af sin generations mest originale bogkunstnere, skønt den ydre påskønnelse kom til at mangle. Det skyldtes nok, at han ikke havde en fast tilknytning til et af de største forlag.

Langt de fleste opgaver har Jens vel sagtens siddet med helt alene. Men han havde ikke spor imod at arbejde temmelig tæt sammen med en redaktør og tillade et vist modspil. Eller rettere, han var såre socialt anlagt. Og skulle Jens udsætte sig for risikoen for redaktionel indblanding, kunne han med rette regne med at blive serviceret. Vedkommende redaktør gjorde klogt i at være grundigt forberedt. Kaffen stod selvfølgelig klar, inden Jens ankom. Og dengang han endnu røg, skulle askebægeret med bred kant også stilles frem - han måtte jo bruge begge hænder til at klippe og klistre i en korrektur, så cigaretten skulle kunne hvile sig. Endvidere var det nødvendigt for redaktøren nøje at have tænkt over, hvor i teksten de helt uundværlige illustrationer skulle placeres - for ikke at tale om de besværlige tabeller, afskyet af alle tilrettelæggere. Og for hånden måtte der også være et reservelager af billeder brugbare i nødsituationer - mens improvisationsmulighederne på forhånd ligeledes skulle være gennemtænkt. Var den slags ikke i orden, kunne Jens med rette tillade sig at falde i staver. Og gjorde det. Anledningen hertil forelå måske også i form af en god udsigt. Foregik det i Amaliegade over for Holmen, kom der alt for let spændende maritime objekter i synsfeltet. For ikke at tale om langbenede larver, der passerede forbi på kajen og fortjente en kommentar.

Jo, Jens kunne godt lide at tage den med ro, og var for så vidt en prøvelse

for en redaktør med et utålmodigt temperament. Men der var da af og til en belønning, når en vanskelighed skulle løses, og man dristigt, men ydmygt og forsigtigt fremførte et forslag. Kunne det bruges, bestod anerkendelsen af en brummen. Eller måske en lille nynnen. God stemning blev bedre ved udveksling af musikalske citater. En kantatearie af Bach var et sikkert stik. Jens kendte sine klassikere og havde udpræget smag for musik på originalinstrumenter. Hans samling af plader og cd'er med barok og wienerklassik var stor og udsøgt.

Der kan i bogbranchen ske uheld, hvilket trods al omhu uundgåeligt også hændte for Jens. Af og til var det forlenet med et skær af komik. Det morsomste, undertegnede kender til, var i forbindelse med et jubilæumsskrift. Jens havde creeret et bind med "FJERDE SØ · 1863-1988" i et meget lyseblåt præg på et meget mørkeblåt lærred - det stod vandret ganske diskret øverst oppe, for der var tale om et meget gammeltdags forsikringssselskab. Til brug for bogtrykkeren havde Jens endvidere udarbejdet en lidt større strimmel med teksten "FJERDE SØ", og den havde han for en sikkerheds skyld fæstnet på skitsen - sådan smart på skrå. Både bogtrykker og bogbinder hoppede på den, og troede, det skulle være sådan. Så da hele det færdigindbundne oplag på den store runde dag ankom pallevs, stod der også "FJERDE SØ" præget skråt op på bindet. Lykkeligvis var det kun den kloge personalechef i selskabet, der vidste, hvordan det skulle have set ud. Og hun var kun få sekunder om at træffe en beslutning. Der skulle holdes kæft, og det blev der, mens alle de uvidende beundrede den ukonventionelle udformning.

Jens selv kunne nu ikke lide den historie, men pointen er jo, at han helt på rygmarven anbragte den fatale strimmel så tilpas elegant, at enhver æstetiker måtte anerkende virkningen. Og bemærk venligst, at det gik skråt opad, ikke nedad, hvorved virkningen ville have været fatal - men så havde bogtrykkeren nok også spurgt sig for.

Det kan måske forekomme paradoksalt, men ungkarlen Jens Lorentzen var faktisk et familiemenneske. Hvor mange steder han igennem årene havde en rolle som onkel, er ikke godt at vide. Men mon ikke der er en del, som har et familiealbum, hvor han kan ses som tilstedeværende i både højtidelige og mindre højtidelige anledninger. Han havde utroligt let ved at omgås børn, i hans velmagtsdage godt hjulpet af et bamset præg til glæde for de mindste. Og så var han som gæst såre let at underholde. Var der udsigt til sundet med passerende fartøjer, så satte han sig med en kikkert og blev siddende. Og faldt i staver over en forbipasserende åledrivrivase.

Blandt hans mange sociale aktiver var også en sangstemme, og han var fuldstændig ugenert, hvis der skulle optrædes. Eksempelvis var Jens god som oplæser bag et dukketeater og kunne klare teksten med et minimum af forberedelse. I undertegnedes familiesammenhæng debuterede han som Dovregubben i H.C. Andersens Elverhøi. Jens havde en kort tid arbejdet i Norge, han havde et veludviklet sprogøre, så det foregik på klingende norsk. Siden blev der faktisk skrevet roller direkte til ham som "norsk skovtroll" - og det var tilladt at improvisere helt uhæmmet, hvad han nød at gøre. Sådan noget ebbede desværre ud, efterhånden som børn blev til

voksne. Men han var da hos os den selvløglige receptionsgæst ved et bryllup mindre end et år, før han døde.

Andre steder var der ligeledes familier, børn, dukketeater og mange bekendte, således også i de sidste år i Humlebæk og Sletten. Heraf kan man slutte, at Jens umuligt på sine gamle dage risikerede at ende som en ensom mand. En rar tanke.

Det er svært at være højtidelig, når man skal skrive post mortem om Jens, som selv var så uhøjtideligt et menneske. Men trist var det, at han så tidligt måtte bukke under for sit skrantende

helbred. Der er mange, der vil savne hans faglige kunnen, men ikke mindre hans blotte tilstedeværelse, hans latter og hans sikre tro på, at det skal vi da nok finde ud af. Det skal vi så desværre ikke mere.

Fem havne

af Ole Degn

De fem museer i Svendborg, Fåborg, Rudkøbing, Marstal og Ærøskøbing har fået den gode idé at gå sammen om at udarbejde en bog om havnene i deres byer. Det har resulteret i en smuk og læseværdig bog, der også vil være af interesse for Zises læsere. Dels har havnene været toldernes miljø i århundreder, dels medtages også toldvæsenets bygninger.

I længere afsnit redegøres der for de enkelte havnes geografiske forhold og deres udvikling på grundlag af et stort lokalt trykt og utrykt kildemateriale. Udviklingen ses i sammenhæng med industrialiseringen og de bemærkelsesværdige ændringer i transportmønstrene, der har medført, at havnenes be-

tydning i de seneste årtier er reduceret kraftigt. Derefter følger afsnit om transportforbindelser, herunder jernbaner, færger, dampskibsfart og lastbiltransport, havneadministrationen, herunder toldboder, vejervæsen og forhyringskontorer, og endelig havnenes industri, med skibsbygning, værfter, handel og pakhuse, fiskeri og servicefunktioner, som mæglere og rederier, havnearbejdere, og værtshuse, samt afsnit om søfartsskoler og havnene som rekreative områder.

I de nævnte afsnit om toldvæsen og toldbygninger hører vi under Svendborg om toldbygningerne fra 1830 og 1877 og J. Vilhelm Petersens monumentale toldbygning fra 1900-01, og

tal fra toldvæsenets årsregnskaber refereres. Under Fåborg præsenteres vi for N.S. Nebelongs fornemme toldbygning fra 1837, under Rudkøbing for to toldboder og toldvæsenets aktiviteter ved havnen. Under Marstal redegøres for de komplicerede forhold omkring Ærøs to toldsteder, Marstal og Ærøskøbing, deres indbyrdes forhold og op- og nedgraderinger, og under Ærøskøbing hører vi om de to toldbygninger fra 1770 og 1901 og igen om de komplicerede forhold på øen, idet der ikke er foretaget nogen koordinering af de ellers så sammenhængende oplysninger. Endelig spiller toldvæsenet en rolle bag de mange fremlagte tal for skibstrafik og vareomsætning, idet toldvæsenets årsberetninger, patruljejournaler m.m. er benyttet.

De mange træk fra de enkelte havne søges samlet i et afsluttende afsnit med en samlet vurdering af havnenes udvikling. Forhold af betydning for havnenes

etablering belyses, og der skitseres en periodisering af udviklingen, fra den præindustrielle havn over den industrielle havn til den postindustrielle havn.

Bogen rummer bagest rækker af grafer over godsomsætningen i de sydfynske havne eller rettere tolddistrikter og en længere række kort over de fem byers havne på forskellige tidspunkter. Bogen er rigt illustreret med meget smukt trykte skarpe sort-hvide billeder og en del farvebilleder af skibe, havnemiljøer, søfolk og - toldboder. Den afsluttes med person- og stednavneregistre samt et engelsk resumé.

Karen Margrethe Fabricius, Esben Hedegaard, Erik B. Kromann, Mikkel Kühl, Ole Mortenson (red.) og Anders Rehde Nielsen: Fem havne. Den industrialiserede havns opkomst og udvikling på Sydfyn og Øerne, Langelands Museum, u.å. [ca. 2005]. 255 sider. 295,00 kr.

Indholdsfortegnelse

Momskontrol og EF- og spilleautomat-
svindel, elev i København, trykt papir
og en nekrolog 3

Bent Andreasen:
Momskontrol, EF-svindel
og spilleautomater. Af en
kontrolltolders dagbog (4)..... 5

Frode Bang:
Tolder i København, Aalborg,
København - og Hvidovre (1)..... 18

Ole Degn:
Seglet og trykt papir. En ny afgift,
stempelpapir, fra 1657 29

Anders Monrad Møller:
Jens Lorentzen (1934-2004)..... 35

Ole Degn:
Fem havne 38